

РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

УДК 340.1; 342.01; 342.5

О. Батанов,

доктор юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник
відділу конституційного права та місцевого самоврядування
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України

**ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ
У КОНТЕКСТІ МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ**

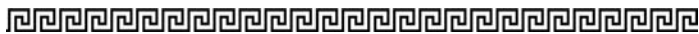
Еволюція демократичної державності в сучасному світі переконливо підтверджує, що до переліку абсолютних цінностей конституційного рівня відноситься муніципалізм – система муніципальних ідей і фундаментальних принципів місцевого самоврядування, порядок його організації й функціонування, сукупність інститутів, що забезпечують реалізацію та захист прав і свобод особи на локальному рівні, а також механізми, які традиційно використовуються з метою обмеження державної влади.

Визнання наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. на міжнародному рівні місцевого самоврядування як основи будь-якого демократичного ладу, з одного боку, значною мірою посилює тенденцію глобалізації доктрини місцевого самоврядування й муніципального права, яка особливо рельєфно спостерігається в сучасних євроінтеграційних процесах, а з іншого боку, вкотре засвідчило той факт, що більшість прав людини реалізується та захищається переважно на локальному рівні, переконливо підтверджуючи вірність одного з девізів Дня Землі: «Мисли глобально, дій локально!»

Слід зазначити, що, незважаючи на формування глобалістичного дискурсу, конвенціалізація якого свідчить про загальнонауковий інтерес до феномену глобалізації, розробка цієї проблематики залишається фрагментарною. Особливо відчутний дефіцит належного осмислення глобалізації з точки зору теорії місцевого самоврядування, муніципального права й сучасного муніципалізму. Адже стрімкий розвиток муніципального права в сучасних демократіях, тріумфальний рух принципів субсидіарності, регіоналізації й децентралізації, який відбувся в період після Другої

світової війни в Європі та США, породив тенденцію муніципалізації конституційного життя й правових систем у цілому. Свідченням цього є становлення системи муніципальних прав особи, механізмів їх гарантування й захисту, що є основою для соціального гомеостазису територіальної громади, який, з одного боку, є невід'ємною характеристикою організації й діяльності місцевого самоврядування на певній території, а з іншого – властивістю сучасного муніципального права, яке своєю чергою виконує специфічну гомеостазисну роль у процесах формування соціально-правової державності та громадянського суспільства [7, с. 4].

Міське самоврядування, регіоналізація й децентралізація стають тепер провідними принципами демократичної внутрішньої й зовнішньої державної політики та конституційно-правового регулювання в розвинених зарубіжних країнах. У світі все більше відбувається усвідомлення того, що надмірний централізм не змінює держави, а веде до нездатності державного апарату та фактичної девальвації конституційних норм. Так, основна спрямованість принципу субсидіарності в ХХ ст. полягала в подоланні фашистських і соціалістичних тенденцій, захисті автономії особи та права на самоврядування низових політичних одиниць – територіальних громад. Субсидіарність організації влади тим самим протиставлялася тенденціям у напрямі авторитарної централізованої держави. Субсидіарність розглядалася як передумова устрою, що базується на свободі: держава, яка дотримується принципу субсидіарності, гарантує своїм громадянам свободу й незалежність, міське й регіональне самоврядування.

Захист свободи через реалізацію принципу субсидіарності нині проголошується однією з традиційних цінностей європейського політичного устрою. З одного боку, визнання й гарантування широкого каталогу прав територіальних колективів у демократичних країнах створює умови для формування в них моделі так званої «муніципальної держави», а з іншого – розвинене місцеве самоврядування вбачається «запускаючим інструментом» процесу євроінтеграції, транскордонного та міжконтинентального співробітництва.

Слід зазначити, що світовій муніципальній практиці відомі абсолютно різні моделі, типи й системи місцевого самоврядування. Нині в стабільних у політичному й соціально-економічному плані державах склалися власні, багато в чому унікальні й неповторювані моделі місцевого самоврядування. Внаслідок того, що більшість цих держав пройшли загалом схожі етапи свого розвитку, виходячи зі спільності їх цілей, завдань та інтересів, слід сказати, що всі ці моделі безумовно мають багато схожих рис, проте не позбавлені й певної індивідуальності. Зокрема, ми можемо спостерігати схожі моменти закріплення характеру повноважень місцевого самоврядування та його посадових осіб, близькі за змістом і формою механізми взаємовідносин, які виникають між ними, а також державними й муніципальними органами в процесі здійснення місцевого самоврядування тощо. Принциповим залишається те, що в усіх випадках держава залишає за собою право контролювати здійснення повноважень місцевими органами, що виступає істотним елементом державного механізму та підтверджує тим самим певну єдність діяльності держави й місцевого самоврядування.

У різних країнах застосовуються різні системи управління на місцевому рівні (в межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць), на вибір яких впливають такі фактори, як державний режим, форма державного устрою, неоднаковий підхід до розуміння сутності й природи державної влади, розмежування адміністративно-територіальних одиниць на «природні» та «штучні», національні й історичні особливості та традиції тощо. Також на розвиток місцевого самоврядування в державах сучасного світу впливали різні правові системи, що детермінувало виникнення й формування його англо-американської (англосаксонської), континентальної (французької, романо-германської або європейської), іберійської та так званої радянської моделей; процеси демократизації й організації; зміни в соціально-економічному

розвитку та розширення економічної самостійності територій, підвищення мобільності робочої сили, реалізація принципів партисипативної демократії, впровадження споживацької моделі відносин між органами місцевого самоврядування та членами територіальних громад; рівень демократизації, децентралізації й деконцентрації публічної влади тощо [1; 11; 12; 18–22].

Возведення проблеми децентралізації в ранг державної політики [5] змушує нас звернутися насамперед до аналізу світових моделей централізації, децентралізації та деконцентрації публічної влади.

Так, еталоном децентралізованої форми організації місцевого самоврядування в межах англосаксонської системи місцевого самоврядування є Велика Британія. В основі правового регулювання статусу органів місцевого управління Великої Британії знаходиться Акт про місцеві органи управління 1999 р., у якому вказуються види органів місцевого управління, їх основні повноваження та підконтрольність Державним секретарям (офіційне найменування міністра – О. Б.). Органами місцевого самоврядування вважаються ради графств, округів, приходів, де муніципальні службовці працюють на контрактній основі.

Класичним зразком децентралізованої форми організації місцевого самоврядування в межах континентальної (романо-германської) системи місцевого самоврядування є Італія. Базовими принципами для італійського законодавця з моменту ратифікації Європейської хартії місцевого самоврядування стали принципи місцевої автономії та широкої децентралізації в межах єдиної, унітарної й неподільної Республіки Італія. Сучасні дослідження вказують, що сутність явища «італійська автономія» доцільно розглядати через розкриття змісту її різновидів: нормативно-правової (можливість встановлювати власний нормативно-правовий порядок у межах наданої компетенції та закріплювати їх у законах, статутах, регламентах) та політико-адміністративної (свобода вибору політико-адміністративного курсу на підставі інтересів місцевих спільнот чи їх більшості (право на вибір, самостійне визначення способів адміністративної діяльності, оцінювання необхідності та своєчасності прийняття управлінських рішень)) автономії, тобто принципів, які мають безпосереднє значення з позиції організації й функціонування місцевого самоврядування.

Зокрема, аналізуючи особливості статусу посадових осіб та органів місцевого самоврядування в Італії, І.П. Шелепницька доводить, що головна посадова особа міс-

цевого самоврядування (сіндако) на рівні комуни поєднує функції різних видів влади: голови комунальної адміністрації (представляє місцеву одиницю; скликає, очолює виконавчий орган – джунту) та урядового чиновника (периферійний орган державної адміністрації та представник держави на місцевому рівні). У реформаторський період його функції розширено правом призначати/звільняти асесорів (членів джунти), генерального директора (менеджера) комуни, інших управлінців; обирати секретаря комуни з Національного реєстру.

Основні контрольні функції з боку держави за діяльністю посадових осіб та органів місцевого самоврядування покладаються на префекта (Il Prefecto), який здійснює превентивний контроль за рішеннями місцевої влади. Незважаючи на те, що в Республіці Італія запроваджено урядову вертикаль, її місцеві ланки в особі урядових представників (префектів) не беруть на себе всіх функцій державного керівництва щодо відповідних територій, а здійснюють лише наглядово-контрольні функції щодо органів місцевого самоврядування, тобто, реалізуючи «адміністративну опіку», не позбавляють їх відчуття господаря відповідної території.

Починаючи з 1992 р. в Італії впроваджено концепцію «служби нового покоління», посилено процеси дебюрократизації, використано нові форми організації праці, утворено на національному рівні Агенцію представництва та юридичних угод з управліннями (ARAN) у співпраці з профспілками, здійснено моніторингову діяльність, закладено морально-етичні стандарти службовців, створено національні реєстри на певні посади в органах місцевого самоврядування, передбачено нові форми діяльності з використанням новітніх інформаційних технологій [20].

Натомість у Франції, досвід якої обумовив виникнення особливої французької (в межах загальної романо-германської моделі) системи місцевого самоврядування, історично сформувалися централізаційні тенденції в організації системи публічної влади, що створило низку перешкод для децентралізації публічної служби. У результаті муніципалітети (комуни) як базовий рівень місцевого самоврядування все ще не отримали належних їм повноважень, оскільки заходи щодо децентралізації зосередилися переважно на рівні департаментів. Водночас центральний уряд продовжує зберігати сильну організаційну й персональну присутність на регіональному та місцевому рівнях (із початку децентралізації в 1982 р. загальна кількість державних

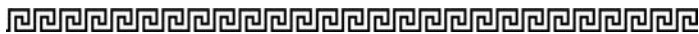
службовців, більшість яких зосереджена в регіональних і місцевих органах, зростає, а не зменшилася). Таким чином, більшість державного апарату Франції була в найкращому випадку деконцентрована, проте не децентралізована [10, с. 11].

Згадаємо досвід децентралізованої моделі місцевого самоврядування в Німеччині. Нормативно-правове регулювання комунального самоврядування Німеччини має дві особливості: з одного боку, воно характеризується концентрацією більшості законодавчих актів на рівні федерації із сильним впливом земель через земельні уряди, а з іншого – децентралізацією та деконцентрацією адміністративних функцій на земельному рівні та в межах земель – на рівні комунального самоврядування.

Основним правотворчим органом муніципальних утворень є представницький орган німецької громади. Виконавчим органом міського самоврядування в Німеччині, залежно від моделі, є одноособовий керівник – бургомістр, директор або колегіальний виконавчий орган – магістрат. Місцеві статuti регулюють структуру виконавчих органів, яка складається з різних органів спеціальної компетенції (департаменти, відділи, бюро тощо). Із загальної кількості працівників публічного сектора 35% є працівниками органів комунального самоврядування. У Німеччині, як і в Україні, вони повинні відповідати вимогам певного рангу. У Німеччині найбільший відсоток службовців відповідає вимогам середнього рангу, а чиновників – підвищеного.

Досліджуючи правовий статус бургомистра в Німеччині, Х.М. Кохалик виявила, що, за винятком Бремена, Берліна та Гамбурга, він обирається громадянами за мажоритарною системою виборів: на штатну посаду – на 5–9 років, на громадських засадах – на визначений період обрання. Основні повноваження бургомистра в Німеччині виокремлюються в такі групи: представницькі, організаційно-розпорядчі, координаційні. Необхідні для дострокового припинення повноважень бургомистра показники в Німеччині вищі, ніж в Україні. У Німеччині ініціатива відкликання бургомистра відбувається на вимогу 1/3–2/3 та за рішенням 2/3–3/4 членів ради, лише в окремих землях на вимогу громадян (1/3 громадян громади в Саксонії), тоді як в Україні – радою за власною ініціативою або на вимогу не менше 1/10 громадян. На відміну від України, де міського голову може бути відкликано за рішенням ради (2/3 голосів депутатів) або референдуму (більшістю голосів громадян), у Німеччині ця процедура відбувається лише шляхом

референдуму, необхідна для цього більшість відрізняється та становить 20–50% громадян.

Представництвом громади за пропорційною виборчою системою обираються на строк її каденції заступники бургомістра, кількість яких залежить від кількості мешканців у громаді. Заступники бургомістра можуть із дорадчим голосом брати участь у засіданнях ради та комісіях. Якщо бургомістр або один зі службовців на керівній посаді не відповідають необхідним вимогам вищого рангу служби, то один із заступників бургомістра зобов'язаний відповідати цим вимогам. Рішення про відкликання заступників бургомістра ініціюється більшістю та ухвалюється 2/3 загального кількісного складу ради [9, с. 7–8, 10–11].

Заслугує на особливу увагу також досвід Російської Федерації, у якій на конституційному рівні не лише зафіксовано принцип визнання й гарантування місцевого самоврядування та проголошено, що місцеве самоврядування в межах своїх повноважень є самостійним, а й вказується, що органи місцевого самоврядування не входять до системи органів державної влади (ст. 12 Конституції Російської Федерації). У цілому наведене є свідченням того, що в основу формування місцевого самоврядування в Росії покладено децентралізуючі принципи устрою публічної влади. Однак попри такого роду конституційний статус і доволі розвинене законодавство про місцеве самоврядування, як загальнофедеральне, так і законодавство суб'єктів федерації, сучасні російські експерти констатують, що в Російській Федерації в останнє десятиліття чітко намітилася тенденція етатизації місцевого самоврядування, яка стала наслідком державної політики вертикалізації владних відносин на всіх рівнях і гілках влади з явним переважанням виконавчої влади, яка сконцентрувала у своїх руках усю повноту влади в країні.

Оцінюючи вектор розвитку місцевого самоврядування, М.М. Соколов відмічає його етатизацію, у тому числі через побудовану в країні «партійну вертикаль», яка являє собою невдалу копію КППС. На його думку, у сучасній Росії збільшується протистояння між заявленою федеральними владами державною правовою політикою на зміцнення місцевого самоврядування, у тому числі його організаційних, фінансових та інших основ, та реальною політичною й правозастосовною практикою, яка приводить до необґрунтованого одержавлення місцевого самоврядування в Російській Федерації [17, с. 5–6, 11].

Значною мірою такі тенденції в російському муніципальному будівництві знахо-

дяться в синергетичній єдності з тенденціями розвитку російського федералізму, складовою частиною системи якого декларується місцеве самоврядування [4]. Так, В.І. Савін, автор оригінальної докторської дисертації, присвяченої питанням діалектики процесів децентралізації й нової централізації російського федералізму, вважає, що Російська Федерація повною мірою сприйняла своєрідну федеративну модель, яка була характерна для СРСР, який проводив квазіфедеративну політику, що фактично обернулася тим, що федеративна за способом конструкції території держава виявилася унітарною за способом організації влади. Цей учений, який доволі показово, враховуючи, що саме з Росії в Україну переважною мірою експортуються федералістські настрої, доводить, що російський федералізм у своїй основі носить номінальний характер [15, с. 21–22].

Попри загальний «позитивний» контекст багатьох досліджень проблем федералізму в Російській Федерації, сучасний російський дослідник Г.Є. Бочило вказує, що абсолютно прямого зв'язку між федералізмом і демократією, децентралізацією управління й досягненням широких прав і свобод особистості немає. Єдине лише формальне проголошення федералізму не гарантує демократизацію й децентралізацію управління, збалансування соціально-економічних відносин, досягнення свободи особистості. Існують унітарні держави, у яких людина реально здійснює конституційні права (європейські держави), та федеративні держави, у яких порушуються конституційні права й свободи (Пакистан, ОАЕ). Про це свідчить також історичний досвід федеративного державного будівництва в Росії ХХ – початку ХХІ ст. [3, с. 9, 16].

Отже, висновки про те, що в Росії йде динамічний процес реформування федералізму й муніципалізму в напрямі формування його централізованої моделі, у ході процесу зміцнення якої існує небезпека перетину тієї межі, за якою від федералізму й муніципалізму мало що залишається, є далеко не безпідставними.

Доволі яскраво виражені приклади співвідношення децентралізації та так званої обмеженої централізації можна знайти також за межами Європи. Можна говорити про «м'яку» й «жорстку» централізацію залежно від ступеня впливу територіальної громади та її виборних органів місцевого самоврядування на централізоване призначення місцевого голови. Так, останнім часом у якості прикладу держави, де вже почався постіндустріальний процес децентралізації політичної влади та є деякі позитивні

результати, експерти називають Японію. Особливостями японської моделі є історично сформована тенденція до високої централізації влади, патерналістські підходи до вирішення завдань державного управління, важлива роль бюрократії та неформальних груп впливу, здатність населення поступитися багатьма ідеалами демократії заради стабільності й порядку. Крім того, утворена в Японії система місцевого самоврядування викликає інтерес тим, що базується не стільки на копіюванні західного досвіду, скільки на його ефективній адаптації до місцевих реалій.

Однак централістські тенденції в Японії досі преважують, що доволі рельєфно проявляється в процесі взаємодії центральної та місцевої влади. Так, окрім традиційних фінансових важелів (субсидювання, перерозподіл податкових надходжень) і системи вивчення реальних потреб органів місцевого самоврядування, центральний уряд має цілий спектр непрямих важелів впливу на місцеві влади та приватний бізнес у межах так званого «адміністративного керівництва» (гьосей сідо). Цей м'який інструмент впливу не вважається джерелом права та може набувати різних форм: заохочення, стимулювання або рекомендації (як управляти службовцями, витратити кошти або інтерпретувати законодавство). До цієї ж сфери відносяться широка практика кадрових обмінів і система прилаштування чиновників на «теплі місця» до органів місцевого самоврядування (амакударі, «сходження з небес»), де міністерство місцевого самоврядування мало доволі широкі можливості – до 3 000 місць. У країнах Заходу система, аналогічна амакударі, вважалася би круговою порукою з корупційним відтінком, однак вона є традиційною для японського групового мислення, японська громадськість ставиться до неї з великим ступенем лібералізму, вважаючи захистом від можливого самодурства вищих інстанцій та основою психологічної стабільності державної служби [16, с. 3–4, 25–26].

М'яка централізація частіше зустрічається в унітарних державах, наприклад, в Індонезії та Монголії. У цих країнах і на регіональному, і на локальному рівні призначення голів проходять за участю представницьких органів відповідної території. В Індонезії глави муніципалітетів пропонуються місцевими зборами й затверджуються в центрі. У Монголії глави території на кожному рівні призначаються з відповідного вищого рівня за поданням місцевої ради.

Жорстка централізація частіше зустрічається у федераціях (Індії, Пакистані, Малайзії). Особливістю централізованих

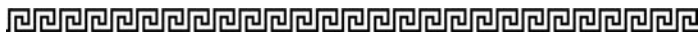
федерацій є контроль над місцевим самоврядуванням із боку регіонів, а не лише з боку федерального центру. В Індії вертикаль влади формується як усередині штатів, так і з боку центрального уряду. Уряд штатів призначає адміністраторів у райони й муніципалітети, на які діляться райони. Центральний уряд призначає районні магістрати, які займаються податками та правосуддям. Населення обирає ради, причому в деяких випадках обирає навіть голів ради. У Пакистані в дивізіонах та округах населення обирає ради, а глав виконавчої влади (комісарів дивізіонів і начальників округів) призначають вищі виконавчі органи. Схожа ситуація є на місцевому рівні в Малайзії: уряди штатів призначають мерів міст, президентів рад сільських округів і муніципалітетів, формують виконавчі комітети; населення обирає ради сільських округів, міські й муніципальні ради.

Ще сильніше розвинена жорстка централізація місцевої влади в африканських та арабських мусульманських країнах. В унітарних країнах центральна влада може вибудовувати виконавчу вертикаль аж до низових рівнів. Місцеве самоврядування здійснюється лише через вибори рад, причому з дуже обмеженими повноваженнями. У Сенегалі президент країни призначає глав територій усіх рівнів: префекта департаменту, супрефекта округу та голову сільської громади. Аналогічна ситуація в Нігері: призначаються префекти округів і глави комун. У Гані навіть представницькі зібрання в округах, метрополіях і муніципалітетах обираються лише на дві третини, а одну третину пропонує центральний уряд; глави виконавчої влади призначаються президентом, проте підлягають затвердженню місцевих зборів [6, с. 38–39].

Отже, зарубіжний досвід демонструє широку палітру муніципальних систем і моделей децентралізації й деконцентрації, організації й функціонування публічної влади. Місцеве самоврядування та децентралізація тепер не лише стають провідними принципами демократичної внутрішньої й зовнішньої державної політики та конституційно-правового регулювання публічної влади в розвинених зарубіжних країнах, а й відіграють колосальну роль в умовах глобалізації й міждержавної інтеграції [2].

Аналіз вітчизняного муніципального досвіду свідчить, що на місцевому рівні в сучасній Україні за останні роки сформувалася політико-правова реальність, яка радикально відрізняється від вікових вітчизняних традицій і реформаторських задумів, намірів та ініціатив експертів із питань розвитку територіальних громад і вітчизняних

учених-муніципалістів, а також позитивних законопроектних напрацювань провідних асоціацій місцевого самоврядування.

Основне протиріччя, на фоні якого формується нова муніципальна реальність, полягає в тому, що модель організації муніципальної влади за Конституцією України заснована на принципах місцевого самоврядування, за якого предмети відання й повноваження територіальних громад та органів місцевого самоврядування встановлюються органами державної влади, проте в межах їх здійснення муніципальна влада є повністю самостійною за умови дотримання вимог законодавства.

Модель децентралізації й деконцентрації публічної влади, яка пропонується сьогодні, є доволі суперечливою та незрозумілою. Подекуди спостерігається підміна базових понять, маніпуляції ними або незрозуміння їх сутності й змісту.

Місцеве самоврядування в умовах відсутності збалансованого конституційного законодавства про територіальні громади за існуючого варіанта політико-правового оформлення поєднує в собі властивості правоздатності муніципальних самоврядних колективів і реальної спроможності публічної державної влади, допускає можливість не лише юридичного, а й адміністративного втручання у свою діяльність.

Попри окремі позитивні тенденції, пов'язані зі схваленням Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. [14] та внесенням Президентом України П.О. Порошенком проекту закону України «Про внесення змін до Конституції України» (щодо повноважень органів державної влади й місцевого самоврядування) [13], який, на думку деяких посадових осіб держави, «дає відповіді на питання, перед якими постала останнім часом країна, – врегулювання відносин між центральною та місцевою владою, виконання вимог європейської інтеграції, намагання Президента унеможливити в подальшому узурпацію влади однією з гілок» [8], слід констатувати, що модель децентралізації й деконцентрації публічної влади в Україні залишається незмінною та характеризується фактичною імплантацією місцевого самоврядування до матерії державного управління, тотальною залежністю від держави й відсутністю політичних, економічних, управлінських амбіцій.

Місцеве самоврядування за такого варіанта політико-правового оформлення поєднує в собі властивості правоздатності

муніципальних самоврядних колективів і реальної спроможності публічної державної влади, допускає можливість не лише юридичного, а й адміністративного втручання у свою діяльність, що в цілому суперечить загально визнаним принципам і міжнародним стандартам місцевого самоврядування.

Ключові слова: місцеве самоврядування, муніципальна влада, територіальна громада, питання місцевого значення, муніципальне право, муніципалізм, децентралізація.

У статті висвітлюється зарубіжний досвід децентралізації публічної влади, організації та функціонування місцевого самоврядування. Систематизовано основні підходи до класифікації муніципальних моделей сучасності. Розглянуто положення, які свідчать про різноманітність національних систем місцевого самоврядування, наявність у них спільних і відмінних рис.

В статье освещается зарубежный опыт децентрализации публичной власти, организации и функционирования местного самоуправления. Систематизированы основные подходы к классификации муниципальных моделей современности. Рассмотрены положения, свидетельствующие о разнообразии национальных систем местного самоуправления, наличие у них общих и отличительных черт.

The article highlights the international experience of the decentralization of the public power, organization and functioning of local self-government. A systematic approach to the classification of the basic municipal model of modernity. We consider the situation, showing the diversity of national systems of local self-government, whether they have a common and distinctive features.

Література

1. Астапова Т.О. Адаптація зарубіжного досвіду реформування діяльності органів місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.04 «Місцеве самоврядування» / Т.О. Астапова. – Х., 2010. – 20 с.
2. Батанов О.В. Муніципальне право в умовах глобалізації / О.В. Батанов // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 3. – С. 84–88.
3. Бочило А.Е. Российский федерализм и правовой статус личности (конституционно-правовые исследования) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02

«Конституционное право; конституционный судебный процесс; муниципальное право» / А.Е. Бочило. – Челябинск, 2013. – 26 с.

4. Бучинский В.В. Местное самоуправление в системе российского федерализма: конституционно-правовые аспекты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / В.В. Бучинский. – М., 2007. – 26 с.

5. Виступ Президента України П.О. Порошенка під час церемонії інавгурації 07.06.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/30488.html>.

6. Горный М.Б. Муниципальная политика и местное самоуправление в России : [учеб. пособие] / М.Б. Горный. – СПб : ГУ ВШЭ Санкт-Петербург, филиал, 2010. – 266 с.

7. Зайцева І.О. Конституційно-правове забезпечення статутної нормотворчості у місцевому самоврядуванні в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муниципальное право» / І.О. Зайцева. – Маріуполь, 2013. – 22 с.

8. Зубко Г.Г. Зміни до Конституції є ключовим елементом мирного плану Президента / Г.Г. Зубко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/30724.html>.

9. Кохалик Х.М. Досвід становлення і розвитку комунального самоврядування в Німеччині та можливість його адаптації в містах України : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.04 «Міське самоврядування» / Х.М. Кохалик. – Львів, 2011. – 20 с.

10. Матвієнко А.С. Політико-правові засади децентралізації влади в контексті адміністративної реформи в Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / А.С. Матвієнко. – К., 2010. – 20 с.

11. Михайлишин Л.Р. Удосконалення системи місцевого управління в Україні з використанням зарубіжного досвіду : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Л.Р. Михайлишин. – Львів, 2008. – 20 с.

12. Падалко Г.В. Основні муниципальні моделі сучасності: деякі питання типології / Г.В. Падалко // Порівняльно-правові дослідження. – 2012. – № 1. – С. 159–167.

13. Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України» (щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування), внесений Президентом України П.О. Порошенком, № 4178а від 26.06.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51513.

14. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» від 01.04.2014 р. № 333-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#n8>.

15. Савин В.И. Диалектика процессов децентрализации и новой централизации Российского федерализма конца XX – начала XXI вв.: конституционно-правовой опыт развития : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / В.И. Савин. – Ростов-на-Дону, 2007. – 58 с.

16. Сапрыкин Д.А. Эволюция местного самоуправления Японии в XIX – XXI вв. : автореф. дис. ... канд. истор. наук : спец. 07.00.03 «Всеобщая история (новая и новейшая)» / Д.А. Сапрыкин. – М., 2012. – 32 с.

17. Соколов Н.Н. Правовое регулирование процесса этатизации местного самоуправления в Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; конституционный судебный процесс; муниципальное право» / Н.Н. Соколов. – М., 2014. – 30 с.

18. Чиркин В.Е. Организационные формы местного самоуправления: Россия и зарубежный опыт / В.Е. Чиркин // Журнал российского права. – 1997. – № 8. – С. 96–104.

19. Чумакова О.В. Шляхи розвитку місцевого самоврядування України в контексті досвіду держав Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.04 «Міське самоврядування» / О.В. Чумакова. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с.

20. Шелепницька І.П. Досвід становлення системи місцевого самоврядування в Республіці Італія та його адаптація для України : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.04 «Міське самоврядування» / І.П. Шелепницька. – К., 2009. – 20 с.

21. Шишкина Н.Э. Современные государственно-правовые проблемы местного управления и самоуправления в зарубежных странах: (экономико-финансовый аспект) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; государственное управление; административное право; муниципальное право» / Н.Э. Шишкина. – Иркутск, 1997. – 62 с.

22. Яцунська О.О. Світовий досвід місцевого самоврядування та перспективи його інституціонально-системного втілення в Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути і процеси» / О.О. Яцунська. – О., 2001. – 20 с.

